

بررسی چالش‌های حضور روستاییان در نواحی حاشیه‌ای شهری از دیدگاه شهروندان (مطالعه موردی: شهرستان زابل)

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۰۲/۲۴ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۶/۰۶/۲۶

- حمید حیدری مکرر* (استادیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زابل، سیستان و بلوچستان، ایران)
- صادق اصغری لقمجانی (استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زابل، سیستان و بلوچستان، ایران)
- حمیدرضا نسیمی (دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زابل، سیستان و بلوچستان، ایران)
- مهرداد رشیدفر (دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زابل، سیستان و بلوچستان، ایران)
- نسیم رزاقپور (دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زابل، سیستان و بلوچستان، ایران)

چکیده

در ایران شهرنشینی با روندی سریع و شتابان همراه بوده است، حضور مهاجران روستایی در شهر زابل، به‌عنوان بزرگ‌ترین شهر در منطقه سیستان، جهت رفع مشکلات زندگی، فرار از تنگناهای اقتصادی و کمبودهای خدماتی، مسائل و معضلات عدیده‌ای را در زمینه‌های مختلف برای شهروندان به همراه داشته است. آنچه در این روند حرکتی هدف اصلی پژوهش حاضر می‌باشد، بررسی برخی از چالش‌های ناشی از این جریان در نواحی حاشیه‌ای شهر زابل است. با توجه به اهمیت مسئله، روش‌شناسی تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - تحلیلی مبتنی بر پیمایش می‌باشد. جامعه آماری تحقیق حاضر شهروندان شهر زابل است و حجم نمونه با بهره‌گیری از فرمول کوکران، ۳۸۳ نفر معین گردید. تجزیه و تحلیل اطلاعات، با استفاده از نرم‌افزارهای Spss، Excel & Expert Choice انجام پذیرفت. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که وضعیت کیفیت زندگی شهروندان بعد از مهاجرت روستاییان به شهر کاهش یافته است. با توجه به مثبت شدن آماره T در تمام شاخص‌ها استنتاج می‌شود مقدار میانگین شاخص‌ها از مقدار حد متوسط بیشتر بوده و سطوح چالش در شاخص‌های مدنظر زیاد و خیلی زیاد می‌باشد. همچنین در تمامی مؤلفه‌ها، دیدگاه زنان و مردان از چالش‌ها متفاوت بوده است و

* نویسنده رابط: hamidheidary1341@gmail.com

بیشترین درصد همبستگی ($r = ۰/۵۵۵$) میان مؤلفه‌ی تحولات رفتاری و سبک زندگی و محدودیت‌های اشتغال در سطح اطمینان ۹۵٪ است. لذا پیشنهاد می‌شود با برنامه‌ریزی جهت رفع چالش‌های مهم در شهر و ایجاد نهادی برای سازمان‌دهی جریان‌های مهاجرتی از این چالش‌ها کاست.

واژه‌های کلیدی: چالش، حاشیه نشینی، حضور روستاییان، زابل، شهروندان.

مقدمه

امروزه شهر و شهروندی به مهم‌ترین مسائل مؤثر بر ابعاد کمی و کیفی زندگی انسان تبدیل شده است (ساسان‌پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳۰). مهاجرت از روستا به شهر، هم در کشورهای صنعتی و هم در کشورهای در حال توسعه از پدیده‌های مهم اجتماعی محسوب می‌شود؛ این حرکت در کشورهای صنعتی به تدریج از قرن هفدهم آغاز شده و در اوایل قرن بیستم به اوج رسید سپس از شدت افتاد (وٹوقی، ۱۳۸۴: ۴۵)؛ اما در کشورهای در حال توسعه، شکل‌گیری و گسترش مهاجرت‌های گسترده از روستا به شهر نتیجه طبیعی به کارگیری رویکرد نوسازی، بر اثر برنامه‌های توسعه‌ای شد (وطن‌خواه نوغانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۱) و مراحل آغازین خود را می‌پیماید. در ایران نیز می‌توان آن را مولود تحولات اقتصادی و اجتماعی حاصل از اجرای اصلاحات ارضی و فروپاشی نظام ارباب - رعیتی دانست (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۹) که در نتیجه بیش از پنجاه درصد افزایش جمعیت شهری، متأثر از مهاجرت مردم از نقاط کمتر توسعه‌یافته به مناطق شهری بوده است (ضرغامی، ۱۳۸۸: ۱۱۷-۱۴۶). این مهاجر فرستی، سبب افزایش احساس ناامنی ساکنان روستاها شده و آن‌ها ناچار، روز به روز به مهاجرت روی آورده‌اند (احمدی و توکلی، ۱۳۹۵: ۶۵۷). ادامه‌ی این روند که مهاجرت روزافزون روستاییان به شهرها را در پی داشته است، نه تنها موجب عدم تعادل اقتصادی - اجتماعی بین روستا - شهر و کاهش جمعیت روستاها شده، بلکه مسائل و مشکلات فراوانی را نیز در مناطق شهری سبب گردیده است (جوان و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲۶). از جمله؛ فقدان یکپارچگی اجتماعی و گسترش ناهنجاری‌های اجتماعی در شهرها مثلاً؛ گرایش جوان به سمت اعتیاد، فساد اخلاقی، دزدی، سرقت و مزاحمت‌های ناموسی و... از دیگر پیامدهای منفی اجتماعی، برهم خوردن ساختار جمعیتی در شهرها و روستاها و عدم تعادل ترکیب سنی و جنسی جمعیت است. به‌طور کلی هر تحرکی که منجر به تغییر محل سکونت و ایجاد ارتباطات جدید شود، بستر انواع بحران و تعارضات اجتماعی و فرهنگی را تشدید می‌کند (قاسمی سیانی، ۱۳۸۸: ۱۵۹-۱۶۱). همچنین فرد روستایی که به شهر مهاجرت می‌کند قدر مسلم، در محیط جدید (شهر) هم متناسب با رویه‌های فرهنگی که در زندگی گذشته خود در روستا آموزش دیده است رفتار خواهد نمود که ممکن است با بسیاری از ارزش‌های ناشی از فرهنگ شهروندی، چون نظم‌پذیری، همکاری، مسئولیت‌پذیری، مشارکت‌جویی، قانون‌گرایی و احترام به حقوق اجتماعی دیگران، سنخیت نداشته باشد و ایجاد چالش نماید؛ (رستگار و سیدان، ۱۳۹۴: ۸۸). البته باید در نظر داشت که مهاجرین گسیخته از روستا اغلب فاقد تحصیلات یا توانمندی حرفه‌ای و مهارت شغلی لازم برای کسب فرصت‌های شغلی بهتر هستند و چنین پیشینه‌ای مانع از اشتغال آنان در شهر می‌شود.

از این رو، در بطن خود نوعی حاشیه‌نشینی اقتصادی به معنای اشتغال در بخش غیررسمی و رواج مشاغل غیرقانونی، کاذب، ناسالم، سیاه و زیرزمینی را به دنبال دارد (نقدی و صادقی، ۱۳۸۵: ۲۲۳). از زاویه‌ای دیگر، به دلیل بالا بودن نرخ بی‌سوادی و پایین بودن سطح سواد، تعلق آنان به فرهنگ روستایی مانع از مشارکت در فضای زندگی شهری می‌شود؛ به بیان دیگر، چیزی ندارند که به شهر عرضه کنند (جوهری پور، ۱۳۸۲: ۱۰۴) و این احساس را دارند که شهر خانه آنها نیست. به همین دلیل، احساس تعلق شهروندی اندکی نسبت به شهر، دارند و آن‌چنان احساسی نسبت به پایبندی به اصول و هنجارها (که در محیط خودشان به آن عمل می‌کردند) در خود حس نمی‌کنند، در نتیجه هرج‌ومرج و آشفتگی رخ می‌دهد. به عنوان مثال یکی از نتایج نهایی مهاجرت از روستا به شهر و از بخش تولید به بخش خدمات، رشد مسائل آنومیک^۱ در جامعه است (رفیع پور، ۱۳۷۸: ۶۵). همچنین، این احساس که بین آن‌ها و شهروندان حاضر در متن نظام شهری تبعیض وجود دارد، باعث گسترش روحیه عدم تعلق شهروندی می‌شود.

مهاجرت از روستا به شهر همواره وجود داشته و دارد، این جریان از پویایی جامعه حکایت می‌کند (مطیعی لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۰۳) ولی با توجه به رشد شهرنشینی طی دهه‌های اخیر و وضعیت ضعیف مدیریتی گرفتار شده در نگرش‌ها و دیدگاه‌های بالا به پایین دولت (زندیه، ۱۳۹۶: ۶۱)، رشد اشکال متنوع حاشیه‌نشینی و حضور روستایی در نواحی شهری، پدیده‌ای در حال رشد است که مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و زیست‌محیطی را در اغلب شهرهای ایران، از جمله شهر زابل به وجود آورده است. منطقه‌ی سیستان در سال‌های اخیر بنا به مشکلات طبیعی همچون خشک‌سالی، گرمای طاقت‌فرسا، طوفان گردوخاک، بادهای صد و بیست روزه؛ همچنین محدودیت‌های انسان‌ساخت مثل کاهش مبادلات و ارتباطات با کشور همسایه (افغانستان) به دلیل احداث دیوار مرزی و مسئله‌ی مهم دیگر، انواع کمبودهای منابع و امکانات به دلیل دوری از مرکز کشور، واقع شدن در حاشیه‌ی مرزهای شرقی ایران، با چالش‌های عدیده‌ای در ابعاد مختلف، روبه‌رو گردیده است. مهاجرت به نقاط شهری، به امید بهبود سطح زندگی، یکی از راهبردهای متداول مقابله با اثرات ناشی از این پدیده‌ها محسوب می‌شود (لهسایی زاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱۴). بخشی از این جریان‌های مهاجرتی نیز، به نواحی حاشیه‌ای و مرکزی شهر زابل است و این مسئله به نوبه‌ی خود موجب ایجاد چالش و تنش‌هایی برای شهروندان زابل گردیده است. با توجه به این‌که تاکنون از چالش‌های حضور روستاییان در نواحی شهر زابل، از دیدگاه شهروندان چه به صورت سنتی و چه به صورت مدرن، به صورت یکجا و مقایسه‌ای مورد بررسی قرار نگرفته است و با توجه به موقعیت

^۱. ناهنجاری و بی‌نظمی اجتماعی

مرزی شهر زابل، شناسایی و توجه به بخشی از چالش‌های حضور روستاییان در صحنه‌ی این شهر، تأثیر آن بر شهرنشینی و شهروندان، مورد توجه پژوهش حاضر قرار گرفته است. نهایتاً با توجه به مطالب اشاره‌شده، این مطالعه به دنبال پاسخ به این سؤالات اساسی خواهد بود: آیا حضور روستاییان در حاشیه شهر زابل موجب افزایش سطح چالش‌ها شده است؟ سطح این چالش‌ها از نگاه شهروندان زن و مرد، در مؤلفه‌های مطرح چگونه است؟ رابطه‌ی میان مؤلفه‌های مورد بحث در پژوهش حاضر به چه صورت است؟

مبانی نظری

یکی از مهم‌ترین ابعاد روابط دوسویه بین شهر و روستا، جریان جمعیتی یا به عبارت دیگر، مهاجرت از روستاها به سمت شهرها و بالعکس می‌باشد (سجادی و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۷). علل و انگیزه‌های مهاجرت از روستا، گوناگون و درعین‌حال مکمل یکدیگرند. در ایران جمعیت‌پذیری شهرها به سرعت زیاد شد، به گونه‌ای که طی دهه‌های اخیر، تضادی فزاینده، میان چهره زندگی روستایی با زندگی در فضاهای شهری آشکار گردید (جوان و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲۶). مروری بر توزیع تاریخی جمعیت در شهرها و روستاها نشان از آن دارد که تا سال ۱۳۳۵ نیز ۶۸ درصد از جمعیت کشور ساکن روستاها بودند، اما به مرور زمان این نسبت به نفع شهرها تغییر پیدا کرد (جدول ۱). به طوری که تنها تا اواخر دهه‌ی پنجاه بیش از نصف جمعیت کشور، ساکن شهرها بودند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۱).

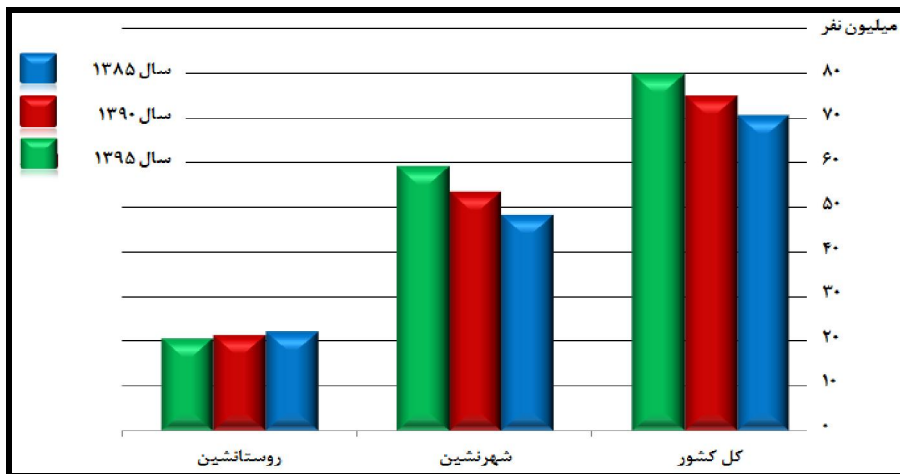
جدول شماره ۱. نسبت تغییرات جمعیت روستایی و شهری به جمعیت کل کشور (هزار نفر)

سال سرشماری	کل جمعیت	جمعیت شهری	درصد نشین شهر	جمعیت روستایی	درصد نشین روستا
۱۳۳۵	۱۸۹۵۵	۵۹۵۴	۳۱/۴	۱۳۰۰۱	۶۸/۶
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸	۱۵۸۵۵	۴۷	۱۷۸۵۳	۵۳
۱۳۷۰	۵۵۸۳۷	۳۱۸۳۸	۵۷	۲۳۹۹۹	۴۳
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵	۴۸۲۸۹	۶۸/۵	۲۲۲۰۶	۳۱/۵
۱۳۹۰	۷۵۱۵۰	۵۳۶۵۷	۷۱/۴	۲۱۴۹۳	۲۸/۶
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶	۵۹۱۹۶	۷۴/۱	۲۰۷۳۰	۲۵/۹

(مأخذ: وثوقی، ۱۳۸۴: ۴۹ و مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵-۱۳۸۵).

آغاز قرن بیست‌ویکم با تکوین انقلاب‌های شهری نوینی در سطح جهان همراه بوده است (عبدی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۶۷). امروزه سهم جمعیت شهری و روستایی برعکس شده

است و نسبت قابل توجهی از جمعیت شهرها را مهاجرین روستایی تشکیل می‌دهند، جمعیتی که تا سه دهه قبل جزو جمعیت مولد کشور به حساب می‌آمد اکنون به صورت مشاغل خدماتی یا کاذبی مانند دست‌فروشی و واسطه‌گری مشغول می‌باشند (غلام زاده نطنزی، ۱۳۸۳: ۷۵) و عموماً در شرایطی مبنی بر «اینجا رانده و از آنجا مانده» قرار دارند که در روستای زادگاهشان فرصت دسترسی به شغل و درآمد خشنودکننده و آموزش و درمان مناسب را ندارند (ارشاد، ۱۳۹۱: ۷) و راهی نقاط شهری جهت دستیابی به رفاه و برآوردن نیازهای خود گردیده‌اند. همان‌طور که در نمودار زیر مشخص شده است جمعیت نقاط شهری برعکس نقاط روستایی در حال بیشتر شدن است.

نمودار شماره ۱. تغییرات جمعیت روستایی و شهری در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ (مأخذ: مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس مسکن، ۱۳۹۵: ۲۴).

مهاجرت‌های روستایی عمدتاً از عدم زیرساخت‌های اقتصادی و خدمات زیر بنایی مناسب در روستاها از یک‌سو، انتظار درآمد و یافتن شغلی در بخش‌های صنعت و خدمات عمومی (شادی طلب و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۵) همچون وجود خدمات و تسهیلات رفاهی، آموزشی و بهداشتی برتر در شهرها از دیگر سوی متأثر می‌شود. از طرفی نیز تسلط یک‌سویه شهر بر روستا در دهه‌های اخیر و در ایران مخصوصاً بعد از اصلاحات ارضی و به هم خوردن روابط متقابل شهر و روستا دست‌به‌دست هم داده است و در حال حاضر به تضعیف هر چه بیشتر روستا از نظر اقتصادی و به نسبت، جلوه و توسعه‌ی برتر شهری انجامیده است و زمینه‌ی مهاجرت‌های روستا

- شهری را نه تنها فراهم، بلکه تشدید نموده است (ابراهیم زاده، ۱۳۸۰: ۱۴۵). بر بی و وایز^۱ معتقدند که یکی از عواملی که مردم از انتخاب شهرها احساس رضایت می‌کنند، رضای هدف‌های عمده‌ای است که خانواده‌ها با نقل مکان به این شهرها درصدد دستیابی به آن‌ها هستند (به نقل از: زبردست و جهان‌شاه لو، ۱۳۸۶: ۱۰). مطابق با این تئوری، افراد قبل از اقدام به مهاجرت دو موقعیت را ارزیابی می‌کنند؛ از یک سو موقعیت اقتصادی و اجتماعی خانواده خود را با دیگران مقایسه می‌کنند و از دیگر سو امکانات و وضعیت مبدأ را با مقصد مقایسه نموده و در نتیجه احساس محرومیت در یک منطقه و به امید برخورداری از امکانات و مزایای موجود در منطقه دیگر دست به مهاجرت می‌زنند (قاسمی اردهایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۷۹). دو عامل دفع مهاجر از روستا و جذب آن‌ها در شهر به دلیل توسعه اداری، خدماتی و صنعتی (حکیمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۸)، در مبدأ و مقصد مهاجران، نقش مهمی ایفا می‌کنند، به گونه‌ای که گاهی انگیزه‌های ساده را شامل می‌شوند. بوگ^۲ به سه مورد انگیزه‌ی مهاجرت (عوامل مؤثر در انتخاب مقصد و شرایط اجتماعی - اقتصادی مؤثر در مهاجرت) اشاره می‌کند. این سه مورد می‌تواند به طور فراوانی، حرکت جمعیتی را تحریک کرده و یا به تعویق بیندازد. این عوامل، به طور خلاصه، به شرح زیر است؛

جدول شماره ۲. انگیزه‌های مهاجرتی

ردیف	انگیزه	تعریف
۱	مسائل مهم مهاجرتی	تحصیلات، تأهل، تجرد، فرصت‌های شغلی یا منابع درآمد، کار مهاجرتی، مهارت‌های ویژه، انتقال شغلی، دستمزد کم، بلایای طبیعی، آوارگی، هجوم و نفوذ بیگانگان، فشارهای سیاسی و نژادی و مذهبی، حرکت‌های اجباری و...
۲	عوامل مؤثر در مقصد	حضور وابستگان و دوستان و تمایل به زندگی با آن‌ها، عرضه‌ی شغل، جذابیت محیط، تسهیلات شغلی، آگاهی از محیط و...
۳	شرایط اجتماعی اقتصادی	سرمایه‌گذاری پراهمیت و کساد یا پایین و بالا رفتن امور تجاری، تغییرات تکنیکی، مقررات رفاه اجتماعی، سیاست‌های مهاجرتی، میزان پذیرش اقلیت‌ها در شکل‌های مختلف و...

مأخذ: (مزیدی، ۱۳۸۵: ۱۴۸)

در بخش حاشیه‌نشینی نظریه‌های مختلفی مطرح شده است که دیدگاه بوم‌شناسی یکی از نظریات مطرح شده در این بخش می‌باشد. این نظریه تلاش دارد با توجه به بافت فیزیکی شهر به توجیه مکانیزم پیدایی حاشیه‌نشینی بپردازد و عواملی از جمله تغییر در نحوه استفاده از زمین و

^۱. Burby and Weiss

^۲. Bog

کمبود مسکن را یکی از دلایل مهم در پیدایش حاشیه‌نشینی می‌داند. صاحب‌نظران دیدگاه لیبرالی تضادهای ناشی از رشد نامتعادل اقتصادی را یکی از دلایل مهم این امر دانسته و دیدگاه رادیکال نیز تشکیل مناطق حاشیه‌نشین در شهرهای جهان سوم را معلول مناسبات و روابط بین‌المللی و قدرت‌های مسلط جهانی از یک‌سو، ویژگی‌های ملی از سوی دیگر می‌داند. در نظریه جذب و دفع، اورت لی^۱ معتقد است که عوامل جاذبه باعث می‌شود که فرد محل سکونت را رها کرده و به سمت خاصی مهاجرت کند (به نقل از: هاشمیان فر و عجمی، ۱۳۹۱: ۲۱۶).

بر این اساس، از محدود پژوهش‌ها و تحقیقات انجام‌شده در این حوزه، در ایران شامل: عبادی نژاد (۱۳۸۳) در تحقیق خود پیرامون نقش حاشیه‌نشینی در بروز ناامنی، به بررسی تأثیر پدیده حاشیه‌نشینی در بروز ناامنی‌هایی چون ناامنی شغلی، اقتصادی، سیاسی و قضایی پرداخته است و در نتیجه بیان می‌کند که در مجموع حاشیه‌نشینی امنیت اجتماعی شهرها را به شدت تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. نقدی و صادقی (۱۳۸۵) در پژوهشی تحت عنوان حاشیه‌نشینی چالشی فراروی توسعه پایدار شهری، با تأکید بر شهر همدان دریافتند که بخش عمده اسکان غیررسمی شهر همدان ناشی از مهاجرت‌های روستا - شهری است و این مهاجرین روستایی از احساس تعلق شهروندی پایینی برخوردار هستند. قاسمی سیانی (۱۳۸۸) در مقاله‌ی خود، پیامدهای مهاجرت روستا شهری نسل جوان روستایی بیان نمود که قطع ارتباط جوان با خانواده خود در روستا، بر هم خوردن نسبت جنسی در روستاها و شهرها و آثار دیگری چون بزهکاری و مسائل مرتبط با آن، همچنین آسیب‌های اجتماعی از پیامدهای مهاجرت روستا شهر است. وارثی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی به تحلیل و ارزیابی عملکرد جمعیت‌پذیری شهرهای جدید در شهر جدید مهاجران پرداختند و به این نتیجه رسیدند که جمعیت‌پذیری مهاجران منجر به وجود برخی کمبودها از جمله عدم ارائه خدمات شهری مطلوب و کافی، دسترسی ضعیف به انواع کاربری‌ها و مشکلات حمل‌ونقل، گرانی هزینه اجاره، خرید و... شده است. حاتمی نژاد و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیق خود با عنوان نگرشی بر جرم خیزی و زمینه‌های ارتکاب به جرم در محلات حاشیه‌نشین در محله شادقلی خان شهر قم، نشان دادند که به علت مسائلی نظیر: وجود مشکلات خانوادگی، دوستان ناباب، قدرت‌نمایی، بیکاری و روزمرگی، کمبود مهر و عاطفه خانوادگی و... که بسیاری از آن‌ها در مسائل فرهنگی - اقتصادی خانوار ریشه دارد، زمینه‌های ارتکاب و گرایش به جرائمی چون: سرقت، درگیری و نزاع دسته‌جمعی، توزیع و پخش مواد مخدر، کلاهبرداری، رفتارهای ضد عفت و اخلاق عمومی و... بالاست. صفی و نظریان (۱۳۹۴) در پژوهشی خود پیرامون، نقش ساختار مدیریت شهری در توسعه فرهنگ شهر و شهرنشینی، در

^۱. Everett Lee

شهر همدان، یکی از مهم‌ترین دلایل نامتجانس بودن فرهنگ شهری را مهاجرت‌های روستائیان به شهر می‌داند و بیان می‌دارد که در بیش‌تر مواقع، با سازمان‌شکنی اجتماعی و تغییر ساختار سنتی به همراه است و این خود مسئله‌ای است جهت‌کند شدن رشد فرهنگ شهر و شهرنشینی همدان و تلاش بیش‌تر مدیریت شهری و تغییراتی در ساختار آن را می‌طلبد تا بتواند این ناهمگونی‌ها را بهبود بخشد. کرمی و زارع احمدآبادی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای به بررسی بحران حاشیه‌نشینی به عنوان چالشی فراروی توسعه پایدار شهری پرداختند و بیان نموده‌اند که حاشیه‌نشینی به‌عنوان چالشی فراروی توسعه پایدار شهری، موجب بروز مسائل و مشکلات دیگری همچون بزهکاری می‌گردد. سرچیوپنا^۱ (۲۰۰۳) در تحقیقی پیرامون توسعه‌های اخیر حاشیه شهری، در بخش شمالی مکزیکو، به بررسی حاشیه‌نشینی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که حاشیه شمالی مکزیکو در دو دهه اخیر تغییرات اقتصادی مهم و رشد انفجاری جمعیت را طی کرده است. این طرح بر این امر تأکید دارد که برخلاف شاخص‌های اقتصادی تأثیرگذار در شهرهای حاشیه‌ای، حاشیه‌نشینی شهری در مکزیکو هنوز تداوم دارد (به نقل از هاشمیان فر و عجمی، ۱۳۹۱: ۲۱۳). شیویا^۲ (۲۰۰۸) در مطالعه خود بیان می‌نماید که در کشورهای درحال توسعه شهرنشینی همراه با صنعتی شدن نبوده و در مقابل رشد اقتصادی کم تا متوسط، فقر شهری و رشد قارچ گونه حاشیه‌نشینی دیده می‌شود و در این کشورها، توسعه شهرنشینی مترادف با افزایش حاشیه‌نشینی می‌باشد. مایکل^۳ (۲۰۰۸) در مقاله خود تعریف و گفتمان‌هایی از حومه و چگونگی متصور شدن جوانان روستایی در حومه شهرها ارائه می‌دهد. وی نقش و اهمیت مکان در شکل‌گیری هویت افراد را مؤثر می‌داند و به بررسی هویت جوانان روستایی در میان روابط پیچیده اجتماعی و مادی شهر، همچنین ظواهری از نقاط ضعف فرهنگی می‌پردازد و مبنای ظهور احساسات متضاد و گاهی متناقض، درگیر شدن و محرومیت را ناشی از ورود و خروج آن‌ها به شهر می‌داند. ویلسون^۴ (۲۰۱۰) در تحقیق خود در نواحی مرکزی شهرهای آمریکا، بیان می‌کند که مناطق حاشیه‌ای از نظر بوم‌شناختی، به انزوای اجتماعی گرفتار شده‌اند و بیشتر با انسان‌هایی که موقعیت مشابهی دارند، ارتباط دارند. این افراد به دلیل ارزش‌های کاربردی برای موقعیت اجتماعی آنی، از ارزش‌های اساسی دست می‌کشند. همچنین بیان می‌کند که نواحی مرکزی شهر از نظر اجتماعی، منزوی شده و نواحی شهری که گتو^۵ هستند، در معرض سطوح بالای جرم‌انگسیخته، بیکاری، فقر و نظایر آن هستند. شاو

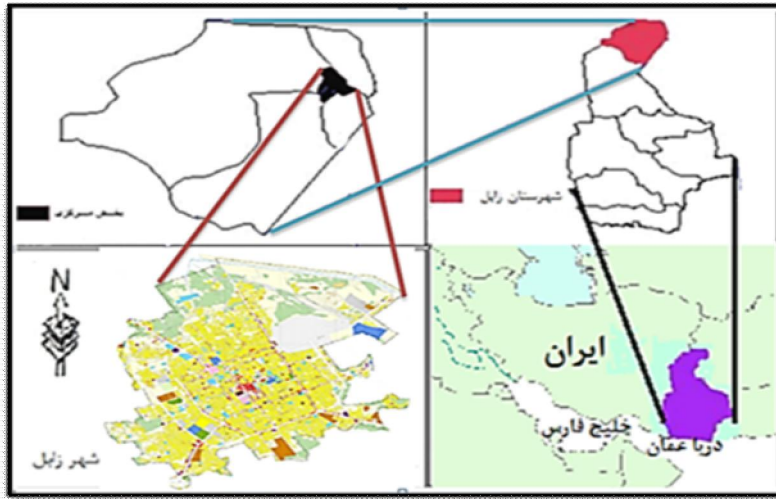
1. Serjiupna
 2. Sheuya
 3. Michael
 4. Wilson
 5. Getto

کلیفورد^۱ و همکاران (۲۰۱۲) در پژوهشی، جرائم شهری را تحت تأثیر فضای مناطق خاص شهری می‌دانند. آن‌ها بیان می‌کنند که مناطق حاشیه‌ای، فرصت‌های متعددی را برای فعالیت مجرمان از جمله خرید و فروش مواد مخدر، اموال مسروقه، مشروبات الکلی، اعمال خرابکارانه و متجاوزانه و منافی عفت و غیره در اختیار مجرمان قرار می‌دهند. همچنین فعالیت‌های بزهکارانه در این مناطق از همان سنین کودکی به‌عنوان بخشی از بازی‌ها شروع می‌شوند.

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر زابل به‌عنوان یکی از شهرهای استراتژیک مرزی شرق ایران در ۳۱ درجه و ۱۳ دقیقه عرض جغرافیایی شمالی و در ۶۱ درجه و ۲۹ دقیقه طول جغرافیایی شرقی واقع شده است (کیانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۲). این شهرستان با مساحت ۳۴۴ کیلومترمربع در حدود ۵۰ کیلومتر تا مرز ایران و افغانستان، در بخش شمالی استان سیستان و بلوچستان و در محدوده سیستان قرار دارد. از شمال شرق با شهرستان هیرمند و نیمروز، از غرب با شهرستان هامون و از جنوب با شهرستان زهک همسایه است. فاصله مرکز شهرستان تا مرکز استان (زاهدان) ۲۰۷ کیلومتر می‌باشد. از خصوصیات مهم اقلیمی این منطقه می‌توان به وزش بادهای شدید ۱۲۰ روزه سیستان، میانگین تعداد روزهای آفتابی سالیانه بیش از ۲۶۰ روز تابش آفتاب، دامنه تغییرات زیاد دما در شبانه‌روز، بارندگی متوسط سالیانه ۶۴ میلی‌متر با پراکندگی نامناسب، بالا بودن دما و تعداد ساعات آفتابی را نام برد (طاووسی و رئیس پور، ۱۳۸۹: ۹۷). ارتفاع این شهر ۴۹۸ متر از سطح دریا بوده و در جلگه وسیع و هموار واقع شده که اطراف آن را اراضی مسطح فراگرفته است (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۸: ۳).

^۱. Shaw Clifford

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی استان سیستان و بلوچستان، سیستان، شهر زابل در تقسیمات کشوری (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۶)

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نوع توصیفی _ تحلیلی می‌باشد و روش جمع‌آوری اطلاعات، ترکیبی از روش‌های اسنادی و میدانی است. بدین ترتیب که پس از مطالعه مبانی نظری و آثار مرتبط با موضوع تحقیق، پرسشنامه‌های شهروندان ساکن در حاشیه‌ی شهر زابل بر پایه تجارب نگارندگان تأیید شد. بر اساس مرور ادبیات نظری و پژوهش‌های گذشته و مؤلفه‌ها و نشانگرهای ارائه شده در این مطالعات، فهرستی جامع از شاخص‌ها و نشانگرهای مرتبط با بررسی پیامدهای حضور روستاییان در نواحی حاشیه شهر زابل از نگاه شهروندان تدوین شد. در این راستا، جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه از شهروندان انجام گردیده است. جامعه‌ی آماری این تحقیق شامل شهروندان ساکن شهر زابل در سال ۱۳۹۵ بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). که با استفاده از فرمول کوکران با سطح اطمینان ۹۵٪ و احتمال خطای ۵٪ معادل ۳۸۳ نفر تعیین گردید.

$$n = \frac{t^2 pq}{d^2 \left(1 + \frac{1}{N} (t^2 pq - 1) \right)}$$

تعداد جامعه آماری (N) = ۱۳۴۹۵۰ نفر

حجم نمونه (n) = ۳۸۳ نفر

خطای قابل قبول (t) = ۱/۹۶

درصد خانوارهایی که فاقد صفت موردنظر در جامعه هستند (q).

درصد خانوارهایی که دارای صفت مورد مطالعه می‌باشند (p).

تفاضل نسبت واقعی صفت در جامعه با میزان تخمین محقق برای وجود آن صفت در جامعه است (d) که حداکثر نسبت آن تا ۰/۵ است و دقت نمونه‌گیری نیز به آن بستگی دارد (فرهنگی و صفر زاده، ۱۳۸۷: ۲۶۰-۲۵۸).

بر مبنای چارچوب نظری تحقیق در این مطالعه، به منظور عملیاتی کردن متغیرها، به طرح شاخص‌هایی با طیف لیکرت ۵ سطحی (از خیلی کم = ۱ تا خیلی زیاد = ۵) در مورد هر یک از مؤلفه‌ها پرداخته شده است. بر این اساس تلاش گردیده است تا شاخص‌های موردنظر به گونه‌ای طراحی شوند که دیدگاه‌های کارشناسان را نیز مورد توجه قرار دهند تا به بهترین نحو پاسخ لازم را برای پرسش‌ها فراهم سازند. برای آزمون روایی پرسشنامه از روایی صوری و محتوایی استفاده شد، به طوری که مطابق با تکنیک دلفی پرسشنامه در اختیار خبرگان شهری، اساتید و افراد صاحب‌نظر، کارشناسان مرتبط با امور شهری قرار گرفت و پس از چند بار بازبینی به تأیید نهایی رسید. پایایی به روش آلفای کرونباخ محاسبه شد، این ضریب از عمومی‌ترین ضرایبی است که توسط پژوهشگران علوم اجتماعی برای سنجش پایایی ابزارهای مختلف جمع‌آوری داده‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۵). با توجه به جدول زیر مقدار ضریب آلفای کرونباخ مجموع متغیرها ۰/۷۸۳ است، در نتیجه اجزای درونی مقیاس دارای همبستگی با یکدیگر هستند (حبیب پور گتایی، ۱۳۸۸: ۳۶۶) و پایایی پرسشنامه تأیید می‌شود.

جدول شماره ۳. مؤلفه‌ها، شاخص‌ها، تعداد آنان و ضریب آلفای کرونباخ را برای هر یک از مؤلفه‌ها

مؤلفه	شاخص	تعداد	پایایی
تحولات ساخت‌وساز و مسکن	افت ارزش اقتصادی زمین در حاشیه شهر، کوچک شدن سطح زیربنا مسکن جدید، قیمت مسکن در سطح شهر، رشد نامتوازن و بدقواره‌ی شهر.	۴	۰/۷۴۳
محدودیت‌های اشتغال	وضعیت بیکاری در شهر، میزان مشاغل کاذب و انگلی، بی‌ثباتی و عدم امنیت شغلی.	۳	۰/۷۵۰
سلب اعتماد	بی‌اعتمادی شهروندان به یکدیگر، بی‌اعتماد مردم به مسئولین.	۲	۰/۷۹۵
شرایط ازدواج	طول دوره تجرد جوانان، توان جوانان در امر ازدواج.	۲	۰/۸۲۹
مشکلات جمعیتی	پراکندگی نامتوازن جمعیت در نواحی شهر، به هم خوردن ترکیب جنسی جمعیت شهری، به هم خوردن ترکیب سنی جمعیت شهری.	۳	۰/۷۴۵
امنیت و آسایش اجتماعی	بزهکاری و جرم و جنایت در شهر، وضعیت تکدی‌گری و گدایی، فشارهای عصبی (عدم امنیت خاطر) شهروندان، مصرف انواع مواد مخدر/وضعیت اعتیاد.	۴	۰/۷۶۴
ناهنجاری‌های اجتماعی	رواج هنجارها و ارزش‌های سنتی روستایی، بی‌توجهی به هنجارهای شهروندی، ضعف اعتقادات دینی شهروندان، فاصله فکری- فرهنگی افراد جامعه.	۴	۰/۷۴۳

۰/۷۴۱	۴	روحیه تنوع‌طلبی جوانان، کم‌رنگ شدن اقتدار والدین، پیروی از مد در بین شهروندان، فرهنگ استفاده از غذای آماده.	تحولات رفتاری و سبک زندگی مدرن
۰/۷۳۳	۴	کیفیت خدمات‌دهی بهداشتی به شهروندان، توان ارگان‌های دولتی در ارائه خدمات شهری، وضعیت استفاده از بسترهای گرافیکی و خدمات آموزشی کافی، فشار بر منابع و زیرساخت‌های شهری.	محدودیت خدمات‌دهی به شهروندان
۰/۷۷۹	۴	نارضایتی شهروندان از حضور روستاییان در شهر، تمایل شهروندان به مهاجرت از شهر، کیفیت شرایط زندگی شهروندان، وضعیت تعلق مکانی به شهر.	عدم رضایتمندی و رفاه
۰/۷۸۳	۳۴		مجموع

(مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

در این تحقیق، تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از عملیات میدانی با دو روش آمار توصیفی و استنباطی و با کمک نرم‌افزار SPSS انجام گردیده است. بدین ترتیب که ابتدا جهت تلخیص و طبقه‌بندی اطلاعات، از روش‌های آمار توصیفی و در قسمت بعد از روش‌های آمار استنباطی به منظور بررسی و سنجش میزان چالش‌های ناشی از حضور روستاییان استفاده شده است. بر این اساس، جهت مقایسه میانگین هر یک از شاخص‌های مورد بحث، در راستای موضوع، ابتدا داده‌ها را استاندارد نموده و سپس از آزمون T تک نمونه‌ای با (Test Value = ۰/۵) که نشان‌دهنده سطح متوسط چالش می‌باشد، استفاده گردید.

برای تعیین سطح چالش‌ها بر پایه مدل ارزیابی چند معیاری، پس از مقایسه زوجی دو به دوی عوامل مورد بحث در تحقیق حاضر و وزن دهی آن‌ها با استفاده از نرم‌افزار Expert Choice اهمیت نسبی متغیرهای مطرح در هر بخش تعیین شد تا از بین ۱۰ مؤلفه‌ی مطلوب، از پراهمیت‌ترین چالش تا کم‌اهمیت‌ترین چالش، اولویت‌بندی شود (نمودار ۲). سپس جهت تجزیه تحلیل داده‌ها، وزن اهمیت هر مؤلفه در معدل نمره استاندارد شده آن مؤلفه ضرب گردید و سطح این چالش‌ها از نگاه شهروندان زن و مرد، مورد سنجش قرار گرفت و نهایتاً با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون (۲) رابطه‌ی میان مؤلفه‌ها ارزیابی شد و نتایج به صورت نمودار، جدول و تحلیل ارائه گردید.

بحث و یافته‌ها

بررسی سنی جامعه نمونه مبین آن است که بیشتر افراد نمونه با ۴۲/۸ درصد در گروه سنی ۳۶ تا ۵۰ سال قرار داشته‌اند. همچنین از بین پاسخگویان ۷۴/۹ درصد مرد و ۲۵/۱ درصد زن بوده‌اند و از مجموع آن‌ها ۷۶/۸ درصد متأهل و ۳۶/۸ درصد شغل دولتی داشته‌اند. از نظر

سطح تحصیلات نیز بیشترین گروه از جامعه مورد بحث دارای مدرک سیکل با ۲۶/۹ درصد و کمترین گروه، بی سواد یعنی ۵ درصد می باشد.

جدول شماره ۴. متغیرهای دموگرافی

ویژگی	شرح	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
سن	۲۰-۳۵ سال	۱۵۷	۴۱	۴۱
	۳۶-۵۰ سال	۱۶۴	۴۲/۸	۸۳/۸
	۵۱-۶۵ سال	۶۲	۱۶/۲	۱۰۰
جنس	مرد	۲۵۷	۶۷/۱	۶۷/۱
	زن	۱۲۶	۳۲/۹	۱۰۰
تأهل	متأهل	۲۹۴	۷۶/۸	۷۶/۸
	مجرد	۸۹	۲۳/۲	۱۰۰
شغل	شاغل دولتی	۱۴۱	۳۶/۸	۳۶/۸
	شاغل آزاد	۱۳۶	۳۵/۵	۷۲/۳
	بیکار و بازنشسته	۴۹	۱۲/۸	۸۵/۱
	خانه دار	۵۷	۱۴/۹	۱۰۰
تحصیلات	بی سواد	۱۹	۵	۵
	ابتدایی	۸۵	۲۲/۲	۲۷/۲
	سیکل	۱۰۳	۲۶/۹	۵۴/۱
	دیپلم و فوق دیپلم	۹۲	۲۴	۷۸/۱
	لیسانس به بالا	۸۴	۲۱/۹	۱۰۰

(مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

نتایج حاصل از آزمون t با توجه به مقدار سطح معنی داری (Sig) در شاخص‌های مورد بحث مبین این مهم است که حضور روستاییان موجب زیاد شدن شدت این شاخص‌ها برای شهروندان زابل گشته است. با توجه به مثبت بودن آماره T استنتاج می شود که مقدار میانگین شاخص‌ها از مقدار حد متوسط بیشتر بوده و سطوح چالش شاخص‌های مدنظر زیاد و خیلی زیاد می باشد. البته با ملاحظه مقدار ضریب میانگین می توان دریافت که سطح چالش در تمام شاخص‌های مورد بحث بیش از حد متوسط است. بنابراین می توان گفت حضور روستاییان در حاشیه شهر زابل موجب افزایش و زیاد شدن سطح چالش‌ها می گردد. از این رو، حضور روستاییان، از طریق افزایش شدت شاخص‌های زیر، موجب افت کیفیت زندگی شهروندان در

شهر زابل گردیده است که ملاحظه‌های یافته‌های حاصل از این بررسی در جدول زیر می‌تواند به درک بهتر این مقوله کمک نماید.

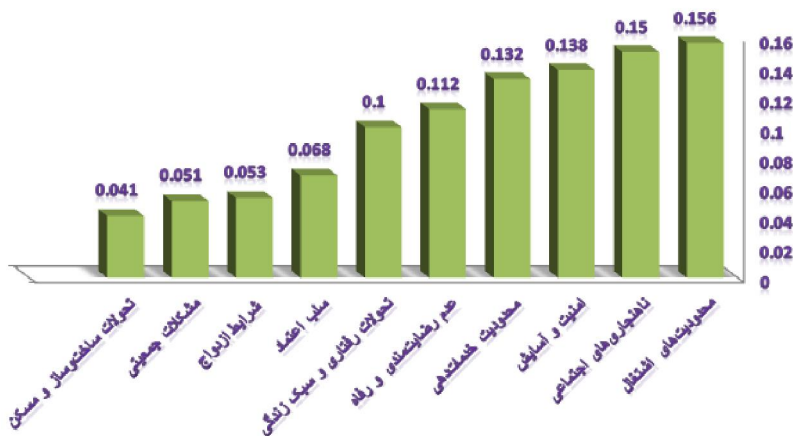
جدول شماره ۵. آزمون تی تک نمونه‌ای

معنی داری سطح	آماره (T)	استاندارد انحراف	معیار انحراف	میانگین اختلاف	میانگین	تفسیر
۰/۰۰۰	۲۸/۶۱۱	۰/۰۰۹۳	۰/۱۸۳۴	۰/۲۶۸۱	۰/۷۶۸۱	افت ارزش اقتصادی زمین در حاشیه شهر
۰/۰۰۰	۳۲/۲۶۶	۰/۰۰۷۷	۰/۱۵۱۲	۰/۲۴۹۳	۰/۷۴۹۳	کوچک شدن سطح زیربنا مسکن جدید
۰/۰۰۰	۳۶/۴۲۹	۰/۰۰۷۳	۰/۱۴۳۴	۰/۲۶۷۱	۰/۷۶۷۱	قیمت مسکن در سطح شهر
۰/۰۰۰	۲۷/۹۹۱	۰/۰۰۸۴	۰/۱۶۴۸	۰/۲۳۵۷	۰/۷۳۵۸	رشد نامتوازن و بدقواره‌ی شهر
۰/۰۰۰	۲۸/۹۷۴	۰/۰۰۷۵	۰/۱۶۸۳	۰/۲۱۹۵	۰/۷۱۹۶	وضعیت بیکاری در شهر
۰/۰۰۰	۳۴/۰۴۸	۰/۰۰۸۷	۰/۱۷۱۸	۰/۲۹۸۹	۰/۷۹۹۰	میزان مشاغل کاذب و انگلی
۰/۰۰۰	۳۰/۵۲	۰/۰۰۸۷	۰/۱۷۰۶	۰/۲۶۶۰	۰/۷۶۶۱	بی‌ثباتی و عدم امنیت شغلی
۰/۰۰۰	۳۸/۲۰۲	۰/۰۰۷۱	۰/۱۴۰۵	۰/۲۷۴۴	۰/۷۷۴۴	بی‌اعتمادی شهروندان به یکدیگر
۰/۰۰۰	۴۱/۳۷۲	۰/۰۰۷۲	۰/۱۴۲۱	۰/۳۰۰۵	۰/۸۰۰۵	بی‌اعتمادی مردم به مسئولین
۰/۰۰۰	۴۰/۳۷۷	۰/۰۰۷۵	۰/۱۴۷۱	۰/۳۰۳۶	۰/۸۰۳۷	طول دوره تجرد جوانان
۰/۰۰۰	۲/۷۸۳	۰/۰۱۳۴	۰/۲۶۲۵	۰/۰۳۷۳	۰/۵۳۷۳	توان جوانان در امر ازدواج
۰/۰۰۰	۲۷/۴۳۶	۰/۰۰۹۶	۰/۱۸۸۶	۰/۲۶۴۴	۰/۷۶۴۵	پراکندگی نامتوازن جمعیت در نواحی شهری
۰/۰۰۰	۳۶/۸۱۲	۰/۰۰۷۰	۰/۱۳۷۵	۰/۲۵۸۷	۰/۷۵۸۷	به هم خوردن ترکیب جنسی جمعیت شهری
۰/۰۰۰	۳۴/۶۱۹	۰/۰۰۷۰	۰/۱۳۸۳	۰/۲۴۴۶	۰/۷۴۴۶	به هم خوردن ترکیب سنی جمعیت شهری
۰/۰۰۰	۳۳/۹۱۲	۰/۰۰۸۵	۰/۱۶۶۵	۰/۲۸۸۵	۰/۷۸۸۵	بزهکاری و جرم و جنایت در شهر
۰/۰۰۰	۴۴/۰۸۱	۰/۰۰۷۲	۰/۱۴۲۴	۰/۳۲۰۸	۰/۸۲۰۹	وضعیت نکدی گری و گدایی
۰/۰۰۰	۳۶/۶۴۴	۰/۰۰۷۸	۰/۱۵۴۰	۰/۲۸۸۵	۰/۷۸۸۵	فشارهای عصبی (عدم امنیت خاطر) شهروندان
۰/۰۰۰	۳۹/۴۹۷	۰/۰۰۷۴	۰/۱۴۶۰	۰/۲۹۴۷	۰/۷۹۴۸	مصرف انواع مواد مخدر/وضعیت اعتیاد
۰/۰۰۰	۲۲/۸۰۸	۰/۰۰۹۵	۰/۱۸۶۱	۰/۲۱۶۹	۰/۷۱۷۰	رواج هنجارها و ارزش‌های سنتی روستایی
۰/۰۰۰	۲۲/۹۵۸	۰/۰۰۸۹	۰/۱۷۴۷	۰/۲۰۴۹	۰/۷۰۵۰	بی‌توجهی به هنجارهای شهروندی
۰/۰۰۰	۳۴/۷۱۲	۰/۰۰۶۸	۰/۱۳۴۶	۰/۲۳۸۹	۰/۷۳۸۹	ضعف اعتقادات دینی شهروندان
۰/۰۰۰	۲۹/۵۹۱	۰/۰۰۷۴	۰/۱۴۶۶	۰/۲۲۱۶	۰/۷۲۱۷	فاصله فکری - فرهنگی افراد جامعه
۰/۰۰۰	۲۵/۱۱۷	۰/۰۰۹۴	۰/۱۸۵۳	۰/۲۳۷۸	۰/۷۳۷۹	روحیه تنوع‌طلبی جوانان
۰/۰۰۰	۳۹/۰۱۲	۰/۰۰۷۲	۰/۱۴۱۸	۰/۲۸۲۷	۰/۷۸۲۸	کمرنگ شدن اقتدار والدین
۰/۰۰۰	۴۰/۲۸۶	۰/۰۰۷۱	۰/۱۴۰۶	۰/۲۸۹۵	۰/۷۸۹۵	پیروی از مد در بین شهروندان
۰/۰۰۰	۳۳/۸۹۳	۰/۰۰۷۹	۰/۱۵۶۰	۰/۲۷۰۲	۰/۷۷۰۲	فرهنگ استفاده از غذای آماده
۰/۰۰۰	۲۶/۱۴۷	۰/۰۰۹۵	۰/۱۸۷۴	۰/۲۵۰۳	۰/۷۵۰۳	کیفیت خدمات‌دهی بهداشتی به شهروندان

۰/۰۰۰	۴/۰۳۳	۰/۰۱۳۲	۰/۲۵۹۷	۰/۰۵۳۵	۰/۵۵۳۵	توان ارگان‌های دولتی در ارائه خدمات شهری
۰/۰۰۰	۱۰/۰۶۶	۰/۰۱۱۲	۰/۲۱۹۷	۰/۱۱۳۰	۰/۶۱۳۰	استفاده از بسترهای گرافیکی و خدمات آموزشی
۰/۰۰۰	۴۱/۰۵۶	۰/۰۰۷۱	۰/۱۳۹۷	۰/۳۹۳۲	۰/۷۹۳۲	فشار بر منابع و زیرساخت‌های شهری
۰/۰۰۰	۳۰/۸۴۲	۰/۰۰۸۴	۰/۱۶۴۸	۰/۲۵۹۷	۰/۷۵۹۸	نارضایتی شهروندان از حضور روستاییان در شهر
۰/۰۰۰	۳۸/۷۹۸	۰/۰۰۷۷	۰/۱۵۳۱	۰/۳۰۱۵	۰/۸۰۱۶	تمایل شهروندان به مهاجرت از شهر
۰/۰۰۰	۹/۰۲۱	۰/۰۱۱۸	۰/۲۳۱۶	۰/۱۰۶۷	۰/۶۰۶۸	وضعیت کیفیت شرایط زندگی شهروندان
۰/۰۰۰	۳/۸۵۴	۰/۰۱۲۶	۰/۲۴۷۹	۰/۰۴۸۸	۰/۵۴۸۸	تعلق مکانی به شهر

(مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

در جهت تعیین اهمیت نسبی فاکتورهای مورد بحث مبنی بر چالش‌های حضور روستاییان در شهر زابل از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی برای مقایسات زوجی، محاسبه اوزان و میزان ناسازگاری انجام شد. با توجه به نتایج به دست آمده، از بین ده مؤلفه مدنظر، مؤلفه‌های: محدودیت‌های اشتغال، ناهنجاری‌های اجتماعی، کاهش امنیت و آسایش نیز بیشترین وزن و مؤلفه‌های تحولات ساخت‌وساز و مسکن، مشکلات جمعیتی و سختی شرایط ازدواج، کمترین وزن را به ترتیب دارند که ضریب اهمیت هر کدام از مؤلفه‌ها در نمودار زیر ارائه شده است؛ (CR) محاسبه شده که باید از ۰/۱۰ کمتر باشد، نیز ۰/۰۸ به دست آمد بنابراین ماتریس‌های تنظیم شده، با ارجحیت‌های تعلق گرفته به آن دارای پایداری می‌باشد.

نمودار ۲. رتبه‌بندی چالش‌های ناشی از حضور روستاییان در نواحی حاشیه‌ای شهری براساس نظرات کارشناسی گروه‌های تصمیم‌ساز (منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶)

در این پژوهش، جهت تحلیل آماری مقایسه بین دیدگاه زنان و مردان (شهروندان) نسبت به چالش‌های حضور روستاییان در نواحی حاشیه‌ای شهر زابل، از آزمون آماری تی دو جامعه مستقل استفاده گردید. در این راستا، ابتدا با استفاده از روش‌های آمار توصیفی، نتایج داده‌های به‌دست آمده از متغیرهای پژوهش، توصیف شده‌اند. بر این اساس مشخص شد در مؤلفه‌های تحولات ساخت‌وساز و مسکن، شرایط ازدواج، مشکلات جمعیتی، ناهنجاری‌های اجتماعی، عدم رضایتمندی و رفاه نیز بین نظر زنان و مردان بیشترین تفاوت وجود دارد. همچنین لازم به ذکر است، در تمامی مؤلفه‌ها شدت میانگین پاسخ‌گویان مرد (که بیشتر در عرصه‌ی جامعه حضور دارند) بیش از زنان بوده است.

جدول شماره ۶. مقایسه میانگین دو گروه زن و مرد

مؤلفه	جنسیت	میانگین	انحراف معیار	انحراف معیار میانگین
تحولات ساخت‌وساز و مسکن	مرد	۰/۰۳۷۴	۰/۰۰۴۰۴	۰/۰۰۰۲۵
	زن	۰/۰۳۰۱	۰/۰۰۴۴۳	۰/۰۰۰۴۰
شرایط ازدواج	مرد	۰/۰۴۳۶	۰/۰۰۵۱۷	۰/۰۰۰۳۲
	زن	۰/۰۴۲۱	۰/۰۰۵۹۹	۰/۰۰۰۵۳
مشکلات جمعیتی	مرد	۰/۰۳۹۰	۰/۰۰۵۳۲	۰/۰۰۰۳۳
	زن	۰/۰۳۷۷	۰/۰۰۵۶۵	۰/۰۰۰۵۰
ناهنجاری‌های اجتماعی	مرد	۰/۱۰۹۶	۰/۰۱۴۶۱	۰/۰۰۰۹۱
	زن	۰/۱۰۵۱	۰/۰۱۴۸۲	۰/۰۰۱۳۲
عدم رضایتمندی و رفاه	مرد	۰/۰۸۵۸	۰/۰۱۲۷۸	۰/۰۰۰۸۰
	زن	۰/۰۸۳۳	۰/۰۱۰۲۷	۰/۰۰۰۹۵

(مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

از طرف دیگر، در تجزیه و تحلیل اطلاعات، همان‌طور که در جدول زیر ملاحظه می‌شود. نتایج مربوط به آزمون لون برای چهار مؤلفه نخست نشان می‌دهد که Sig مربوط به آزمون لون بیشتر از ۰/۰۵ گردیده است. لذا با فرض برابری واریانس‌ها سطر اول را برای نتیجه‌گیری برمی‌گزینیم. بنابراین بین دیدگاه دو گروه مزبور در مؤلفه‌های تحولات ساخت‌وساز و مسکن، شرایط ازدواج، مشکلات جمعیتی و ناهنجاری‌های اجتماعی نیز با اطمینان ۹۵٪ تفاوت معناداری وجود دارد. همچنین نتایج تجزیه تحلیل در مؤلفه عدم رضایتمندی و رفاه در جامعه مورد مطالعه، نشان می‌دهد که Sig مربوط به آزمون لون کمتر از ۰/۰۵ گردیده است. لذا با فرض عدم برابری واریانس‌ها سطر دوم را برای نتیجه‌گیری برمی‌گزینیم در نتیجه، بین دیدگاه دو گروه مزبور، با سطح معناداری (Sig=۰/۰۴۶) و اطمینان ۹۵٪ تفاوت معناداری وجود دارد.

بنابراین می‌توان دریافت که بین دیدگاه زنان و مردان نسبت به چالش‌های حضور روستاییان در نواحی حاشیه شهر تفاوت وجود دارد.

جدول شماره ۷. آزمون لون و تی مستقل

مؤلفه	آزمون لون		اختلاف میانگین	مقدار (T)	معنی‌داری (Sig)	سطح اطمینان ۹۵٪	
	F	Sig				پایین‌تر	بالا‌تر
تحولات ساخت‌وساز و مسکن	۱/۰۶۰	۰/۳۰۴	۰/۰۰۱۲۶	۲/۷۶۷	۰/۰۰۶	۰/۰۰۰۴	۰/۰۰۲۱
			۰/۰۰۱۲۶	۲/۶۸۱	۰/۰۰۸	۰/۰۰۰۳	۰/۰۰۲۲
شرایط ازدواج	۳/۰۰۹	۰/۰۸۴	۰/۰۰۱۴۹	۲/۵۱۵	۰/۰۱۲	۰/۰۰۰۳	۰/۰۰۲۶
			۰/۰۰۱۴۹	۲/۳۹۳	۰/۰۱۸	۰/۰۰۰۳	۰/۰۰۲۷
مشکلات جمعیتی	۰/۰۰۰	۰/۹۹۴	۰/۰۰۱۲۴	۲/۰۹۴	۰/۰۳۷	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۲۴
			۰/۰۰۱۲۴	۲/۰۵۲	۰/۰۴۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۲۴
ناهنجاری‌های اجتماعی	۰/۰۱۸	۰/۸۹۲	۰/۰۰۴۴۳	۲/۷۷۷	۰/۰۰۶	۰/۰۰۱۳	۰/۰۰۷۶
			۰/۰۰۴۴۳	۲/۷۶۴	۰/۰۰۶	۰/۰۰۱۳	۰/۰۰۷۶
عدم رضایتمندی و رفاه	۷/۲۰۸	۰/۰۰۸	۰/۰۰۲۵۰	۱/۸۹۱	۰/۰۵۹	-۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۵۱
			۰/۰۰۲۵۰	۲/۰۰۸	۰/۰۴۶	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۴۹

(مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

همچنین برای تحلیل آماری ارتباط بین هر یک از مؤلفه‌های مورد بحث در جامعه مورد مطالعه، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده گردید. بر این اساس، نتایج تحقیق نشان می‌دهد بین اکثر مؤلفه‌ها رابطه معناداری حاکم است. از این میان مؤلفه‌هایی که با یکدیگر قوی‌ترین رابطه معنادار مستقیم و معکوس در سطح اطمینان ۰/۹۹ داشتند در جدول زیر می‌توان مشاهده نمود. که بالاترین همبستگی مثبت در سطح اطمینان بیش از ۹۹٪ مربوط به تحولات رفتاری و سبک زندگی با محدودیت‌های اشتغال (۰/۵۵۵)، ناهنجاری‌های اجتماعی (۰/۵۵۲) و مشکلات جمعیتی (۰/۵۱۲) می‌باشند و به‌جز مؤلفه‌های دیگر که در جدول ذکر گردیده است، سایر مؤلفه‌ها با یکدیگر در سطح اطمینان ۰/۹۵ رابطه معنادار متوسط و نسبتاً ضعیفی داشتند.

جدول شماره ۸. همبستگی بین مؤلفه‌های مورد بحث

رابطه	مؤلفه‌ها	درصد همبستگی	سطح معنی‌داری
مثبت	تحولات رفتاری و سبک زندگی	محدودیت‌های اشتغال	۰/۵۵۵
		ناهنجاری‌های اجتماعی	۰/۵۵۲
		مشکلات جمعیتی	۰/۵۱۲
	تحولات ساخت‌وساز و مسکن	محدودیت‌های اشتغال	۰/۴۷۳
		ناهنجاری‌های اجتماعی	۰/۴۶۷
منفی	شرایط ازدواج	محدودیت‌های اشتغال	-۰/۲۰۳
		رضایتمندی و رفاه	-۰/۱۸۷

(مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

رشد بی‌رویه شهرها در کشورهای کمتر توسعه‌یافته محصول سه عامل اساسی، نرخ بالای زاد و ولد شهری، مهاجرت شتابان و تبدیل مناطق روستایی به شهر است. در این فرآیند مهاجرت از نوع بی‌رویه و شتابان نقش محوری دارد. شهرنشینی فی‌نفسه پدیده منفی و مخربی نیست. وقتی که شهرنشینی نامعقول و با نرخ فزاینده‌ای اتفاق می‌افتد، مسائل و مشکلات متعددی متوجه شهرها می‌شود. مطالعه حضور روستاییان در نواحی حاشیه‌ی شهر که از آن تحت عنوان چالش شهری نام می‌برند، از جمله مباحث و موضوعاتی است که در صدر مسائل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جهان، به ویژه در کشورها و شهرهایی که از برنامه‌ریزی مطلوب جمعیتی و شهری برخوردار نمی‌باشند؛ خودنمایی می‌کند. در ایران با آغاز شهرنشینی و از سویی جریان اصلاحات ارضی، مهاجرت روستایی به شهرها، خصوصاً جوانان، شدت گرفت. همان‌طور که در پژوهش‌های پیشین از جمله مزیدی و زارع شاه‌آبادی (۱۳۸۵)، قاسمی سیانی (۱۳۸۸) و وارثی و همکاران (۱۳۹۲) بیان گردیده است، این روند در افزایش جمعیت شهری، کاهش جمعیت روستایی و دگرگونی هویت مهاجران تأثیرگذار بود. هدف رسیدن به آرزوهای ذهنی و تضمین آینده خود فرزندان، نیاز به تأمین درآمد بیشتر بود که در شهرها به راحتی می‌توانستند با شغل‌های خدماتی، واسطه‌گری و دست‌فروشی درآمدی چندین برابر روستا داشته باشند، از طرفی وجود جاذبه‌های شهری و روحیه تنوع‌طلبی جوانان که با محیط سرد و آرام روستا سنخیت نداشت، آن‌ها را تشویق به مهاجرت می‌نمود و بازگشت آن‌ها به روستا به همراه لباس‌های قشنگ و تعریف‌های جذاب از شهر، محیط ذهنی را برای دیگر افراد جهت مهاجرت مساعد می‌نمود. اما این روند به دنبال خود پیامدهایی برای مبدأ و مقصد ایجاد می‌کند؛ به‌طور کلی هر تحرکی که منجر به تغییر محل سکونت و ایجاد ارتباطات جدید شود، بحران و تعارضات اجتماعی و فرهنگی را تشدید کرده و نتیجه چنین بحران‌هایی، افزایش انواع بیماری‌ها و انحرافات شدید اخلاقی، اقتصادی و اجتماعی همچون بزهکاری و خشونت است که در تحقیقات پیشین همچون عبادی نژاد (۱۳۸۳)، حاتمی نژاد و همکاران (۱۳۹۳) و کرمی و زارع احمدآبادی (۱۳۹۴) از افق نگاه خود، هریک به زوایایی از این مسئله پرداخته‌اند.

عوامل دافعه و محدودیت‌های طبیعی تحمیل‌شده بر منطقه سیستان و از جهتی مطلوبیت شرایط شهر زایل به نسبت روستاها، روستاییان را به شهر کشانده و اکثراً به دلیل پایین بودن سطح توان اقتصادی در حاشیه‌ی شهر جذب می‌شوند که می‌تواند بیشتر موجب آسیب‌های اجتماعی برای خود و شهروندان شوند. زیرا فقر فرهنگی و مشکلات مالی ساکنان این مناطق و در حاشیه بودن آن‌ها از یک‌سو، دیدن زندگی شهرنشینی که از امکانات زندگی امروزی بهره‌مند

هستند از سوی دیگر، سبب ایجاد نارضایتی عمیق در بین این بخش از قشرهای جامعه می‌شود و این امر گاه می‌تواند همچون بشکه باروت برای ایجاد بی‌نظمی‌های اجتماعی عمل کند. زیرا تداوم فقر و فلاکت بینوایان بدون واکنش نخواهد بود و خشونت‌های جنایت‌آمیز را افزایش می‌دهد و نوعی احساس رهایی نسبی از یوغ کنترل اجتماعی شهری، عدم انسجام و همبستگی را به وجود می‌آورد؛ اما نکته‌ی حائز اهمیت این است که بر کل شهر و شهروندان تأثیرگذار خواهد بود و موجب خستگی دید و نارضایتی‌هایی برای شهروندان می‌گردد، تعلق مکانی شهروندان به شهر را خدشه‌دار می‌کند و در نهایت دل‌زدگی و در نتیجه چالش‌هایی را برای شهروندان به دنبال خواهد آورد. بنابراین با توجه به میانگین‌های به‌دست‌آمده از شاخص‌های مورد بحث که همگی از حد متوسط بالاتر حاصل شد، همچنین نتایج حاصل از مقایسات زوجی شاخص‌ها و تعیین ضریب اهمیت آن‌ها، معیارهایی که بالاترین امتیاز را کسب کرده‌اند اصولاً دارای اهمیت بیشتری هستند و باید در رأس توجه برنامه‌ریزی‌ها قرار داشته باشند. مهم‌ترین مسائل و مشکلات زندگی برای شهروندان ناشی از حضور روستاییان در قسمت‌های حاشیه‌نشین زابل، عبارت‌اند از: فاصله گرفتن از نظم قبل، شکل‌گیری ساختار متنوع کالبدی فضاهای شهری، نداشتن مسکن مناسب، بروز بحران‌های هویتی، تنوع فرهنگی و ایجاد محیط بد اجتماعی - فرهنگی؛ تحولات رفتاری و سبک زندگی، سختی شرایط ازدواج، انحرافات اجتماعی زیاد از جمله اعتیاد، کاهش امنیت وجود انواع آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی، کاهش امنیت، آسایش، رضایت‌مندی و رفاه، انگیزه ماندگاری شهروندان و مسئولیت‌پذیری افزایش بی‌کاری و نداشتن شغل دائم؛ مشکل مالی و کمبود درآمد؛ محدودیت خدمات‌دهی و کاهش توان رسیدگی اداراتی همچون شهرداری؛ کمبود امکانات رفاهی تفریحی برای فرزندان و... که این عوامل تنها بخشی از عواقب منفی آن خواهد بود. علاوه برافزایش استعداد و قابلیت رشد آسیب‌های اجتماعی، سبب اختلال در نظم و امنیت عمومی برای شهروندان می‌شود و می‌تواند تهدیدها و مسائلی برای نظام شهری ایجاد نماید. لذا در برخورد با این پدیده همانند سایر پدیده‌های اجتماعی باید از یک‌جانبه‌نگری پرهیز کرده؛ بر تلاش جدی به‌قصد چاره‌اندیشی علمی و درک مسائل اجتماعی آن اهتمام ورزید و به نکات زیر توجه کرد: مهم‌ترین عوامل نابسامانی بهداشت محیط در حاشیه شهر زابل عبارت‌اند از: عدم جمع‌آوری به‌موقع زباله و انباشت بسیار زیاد پسماندهاست که ناشی از عدم توان رسیدگی ارگان‌های مربوطه جهت خدمات‌رسانی است. مشاغل بسیار زیاد و متنوعی که هیچ‌سختیتی باهم ندارند در کنار یکدیگر جا گرفته‌اند و وضعیت اقتصادی بازار را پرتنش نموده‌اند. از جمله این مشاغل عبارت‌اند از ۱: مشاغل غیررسمی (دست‌فروشی، واسطه‌گری، خریدوفروش کالای قاچاق و...) ۲- مشاغل سیاه و غیرمجاز (خریدوفروش مشروبات، مواد مخدر و محرک، وسایل

غیرمجاز و...) ضمن اینکه در فضاهای عمومی رواج اقتصاد سیاه بازار رواج دارد و این امر فضاهای موجود را ناامن کرده است. ضمن اینکه، با توجه به نتایج تحقیق حاضر و سایر تحقیقات انجام‌شده میزان اعتیاد و قاچاق مواد مخدر در محلات حاشیه‌ای خیلی زیاد است که این پدیده به صورت محسوس و نامحسوس بر کل شهر تأثیر گذاشته و شهروندان بیشتر در معرض خطر اعتیاد و عواقب خانمان‌سوز آن خواهند بود. با توجه به مطالب ذکرشده، برای کاستن از سطح این مشکلات راهکارهایی قابل‌عرضه است و امید می‌رود این اطلاعات کمک شایانی به برنامه‌ریزی‌های مدیریتی شهر زابل جهت رفاه حال شهروندان در تعیین اولویت‌ها در بخش‌های مختلف اجرایی نماید.

- کاستن از جاذبه‌ی مشاغل کاذب شهری.
- ایجاد محدودیت‌هایی در جامعه شهری برای اسکان افراد در حاشیه‌ی شهر.
- ایجاد نهادی برای سازمان‌دهی جریان‌های مهاجرت (کاری که در اکثر کشورها به‌خصوص در چین تجربه‌شده است).
- برنامه‌ریزی جهت رفع چالش‌های مهم‌تر حاصل از حضور روستاییان در شهر.
- ایجاد اشتغال در جوامع روستایی از طریق فعالیت‌های جنبی غیرکشاورزی.
- درک نسل جوان جوامع روستایی و سوق دادن تسهیلات و امکانات روستایی در جهت انتظارات این نسل.

منابع و مأخذ:

- ۱- ابراهیم‌زاده، ع. ۱۳۸۰. مهاجرت‌های روستایی و علل و پیامدهای آن نمونه: استان سیستان و بلوچستان، فصلنامه‌ی تحقیقات جغرافیایی، ۱۶(۱): ۱۶۸-۱۴۳.
- ۲- ابراهیم‌زاده، ع. ۱۳۸۸. بنیان‌های جغرافیایی جنوب شرق ایران، دانشگاه سیستان و بلوچستان، چاپ اول، زاهدان. ۴۵۴ صفحه.
- ۳- احمدی، ش.، توکلی، م. ۱۳۹۵. مهاجرت و آثار آن بر ساختار کشاورزی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان سردشت) فصلنامه‌ی پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۸(۴): ۶۵۹-۶۴۵.
- ۴- ارشاد، ف. ۱۳۹۱. بازاندیشی درباره‌ی الگوی مهاجرت روستا- شهری در ایران بر اساس پارادایم پیوند کارگزاری، ساختار، فصلنامه مطالعات شهری، ۲(۴): ۲۸-۱.
- ۵- جوان، ج.، شایان، ح.، نوغانی، محسن.، قاسمی، م. ۱۳۹۰. پایدارسازی جمعیتی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان مشهد با تأکید بر رویکرد متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی. مجله‌ی جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۹(۱۶): ۱۴۴-۱۲۵.
- ۶- جواهری پور، م. ۱۳۸۲. ساخت یابی اقتصادی اجتماعی اسکان غیررسمی (مطالعه موردی در منطقه کلان‌شهری تهران)، خلاصه مقالات سمپوزیوم حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی، جلد اول، تهران، انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی.
- ۷- حاتمی نژاد، ح.، مهدیان به‌نمیری، م.، مهدی، ع. ۱۳۹۳. نگرشی بر جرم خیزی و زمینه‌های ارتکاب به جرم در محلات حاشیه‌نشین، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۲۹(۱): ۲۴۰-۲۲۱.
- ۸- حبیب پور گتایی، ک.، صفری شالی، ر. ۱۳۸۸. راهنمای جمع کاربرد SPSS در تحقیقات پیمایشی، تهران، نشر لویه. ۸۶۶ صفحه.
- ۹- حکیمی، ه.، پورمحمدی، م. ر.، پرهیزکار، ا.، مشکینی، ا.، پور طاهری، م. ۱۳۹۲. نقش توسعه‌یافتگی کلاسیک در شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی شهری (مطالعه موردی: شهر خوی)، جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۱۷(۴۶): ۴۵-۲۵.
- ۱۰- رستگار، خ.، سیدان، ف. ۱۳۹۴. سنجش رابطه بین فرهنگ شهروندی و سلامت اجتماعی شهروندان تهرانی، فصلنامه مطالعات مل، ۱۶(۱): ۱۰۷-۸۵.
- ۱۱- رفیع پور، ف. ۱۳۷۸. آناتومی جامعه، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران. ۵۸۴ صفحه.
- ۱۲- زارع شاه‌آبادی، ع. ر.، مزیدی، ا. ۱۳۸۵. دلایل حضور مهاجران روستایی در شهر یزد و وضعیت آن‌ها، مجله‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای، ۴(۷): ۱۶۶-۱۴۷.

- ۱۳- زبردست، ا.، جهان‌شاه لو، ل. ۱۳۸۶. بررسی عملکرد شهر جدید هشتگرد در جذب سرریز جمعیت، نشریه جغرافیا و توسعه، مدیریت شهری، ۵(۱۰): ۵-۱۰.
- ۱۴- زندیه، ا. ۱۳۹۶. بررسی عملکرد شهرداری‌ها در چارچوب رویکرد حکمروایی خوب شهری (نمونه موردی: شهرداری شهر ملایر)، فصل‌نامه آمایش محیط، ۱۰(۳۹): ۷۶-۵۹.
- ۱۵- ساسان پور، ف.، تولایی، س.، جعفری اسدآبادی، ح. ۱۳۹۳. قابلیت زیست پذیری شهرها در راستای توسعه پایدار شهری (مورد مطالعه: کلان‌شهر تهران) مجله جغرافیا، ۱۲(۴۲): ۱۵۷-۱۲۹.
- ۱۶- سجادی، ژ.، شمس‌الدینی، ع.، ابراهیم‌زاده، ع. ۱۳۹۰. تحلیلی بر مهاجرت‌های روستا-شهری، با تأکید بر نقش مسافرت و دسترسی (مطالعه موردی: شهرستان ممسنی)، مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۲(۸): ۹۴-۷۷.
- ۱۷- شادی طلب، ژ.، ایمانی جاجرمی، ح.، بیات، م. ۱۳۹۰. تحلیلی جامعه‌شناختی از ویژگی‌های روستاهای در حال گذار در منطقه کلان‌شهری تهران، مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۲(۵): ۴۰-۲۳.
- ۱۸- صفی، س.، نظریان، ا. ۱۳۹۴. نقش ساختار مدیریت شهری در توسعه فرهنگ شهر و شهرنشینی (مطالعه موردی: شهر همدان)، فصل‌نامه آمایش محیط، ۸(۲۹): ۷۳-۵۱.
- ۱۹- ضرغامی، ح. ۱۳۸۸. نگاهی به تحولات شهرنشینی و مهاجرت در ایران، مجموعه مقالات پنجمین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران، جلد اول، ۱۴۴-۱۱۷.
- ۲۰- طاووسی، ت.، رئیس پور، ک. ۱۳۸۹. تحلیل آماری و پیش‌بینی احتمال وقوع طوفان‌های شدید با استفاده از روش تجزیه و تحلیل سری‌های جزئی (مطالعه موردی: منطقه سیستان)، مجله مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، ۱(۲): ۱۰۵-۹۳.
- ۲۱- عبادی نژاد، س. ع. ۱۳۸۳. جغرافیای جرم، دانشگاه علوم انتظامی ناجا، تهران. ۱۶۶ صفحه.
- ۲۲- عبدی، ن.، زنگنه شهرکی، س.، مرصوصی، ن.، رستمی، ش. ب. ۱۳۹۵. تأثیر مؤلفه‌های انسانی بر پراکنش افقی شهر سندج با تأکید بر اسکان غیررسمی و روستاهای پیرا شهری، فصلنامه‌ی پژوهش‌های روستایی، ۷(۳): ۵۸۰-۵۶۴.
- ۲۳- عنابستانی، ع.، شایان، ح.، احمدزاده، س. ۱۳۹۰. برآورد میزان تأثیرپذیری مشارکت زنان از سرمایه اجتماعی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان درزآب-شهرستان مشهد)، مجله تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۱(۲۱): ۹۰-۶۹.
- ۲۴- غلام زاده نطنزی، ا. ح. ۱۳۸۳. اخلاق شهروندی و تأملی بر وضعیت آنومیک جوانان در تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی جوانان، دانشگاه تهران.

- ۲۵- فرهنگی، ع.ا. صفر زاده، ح. ۱۳۸۷. روش تحقیق در علوم انسانی با نگرشی بر پایان نامه نویسی. نشر برابند پویش، تهران. ۴۳۲ صفحه.
- ۲۶- قاسمی اردهایی، ع.، رستمی، ن.، شیرینی، م. ۱۳۹۵. عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت به شهر جوانان روستایی شهرستان اهر، فصلنامه‌ی فضای جغرافیایی، ۱۶(۵۳): ۱۹۲-۱۷۳.
- ۲۷- قاسمی سیانی، م. ۱۳۸۸. پیامدهای مهاجرت روستا شهری نسل جوان روستایی، پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، (۲): ۱۶۵-۱۴۵.
- ۲۸- قدیری معصوم، م.، یوسفی، ح.، اکبرپور، م.، خلیلی، ا. ۱۳۹۱. تعارض روستا گریزی جوانان با توسعه روستایی (مطالعه موردی: دهستان دیزمار غربی شهرستان جلفا)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۴(۲): ۹۷-۱۱۷.
- ۲۹- کرمی، پ.، زارع احمدآبادی، م. ۱۳۹۴. بحران حاشیه‌نشینی چالشی فراروی توسعه پایدار شهری، اولین همایش ملی علوم زمین و توسعه شهری، ۱-۱۱.
- ۳۰- کیانی، ا.، سالاری سردری، ف.ع.، حاتمی، م.، تیموری، س. ۱۳۹۳. اولویت‌بندی تعیین راهبردهای توسعه فضای عمومی شهر زابل، فصلنامه آمایش محیط، ۷(۲۵): ۸۲-۶۵.
- ۳۱- لهسایی زاده، ع.ا.، کشاورز، م.، کرمی، ع.ا. ۱۳۹۲. عوامل اثرگذار بر مهاجرت روستایی ناشی از خشک‌سالی؛ مطالعه‌ی موردی در استان فارس، فصلنامه روستا و توسعه، ۱۶(۱): ۱۲۷-۱۱۳.
- ۳۲- مرکز آمار ایران، آمارنامه‌های سال‌های، ۱۳۷۶، ۱۳۸۱، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵.
- ۳۳- مرکز آمار ایران، گزیده‌ی نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰.
- ۳۴- مزیدی، ا.، زارع شاه‌آبادی، ع. ر. ۱۳۸۵. دلایل حضور مهاجران روستایی در شهر یزد وضعیت آن‌ها، دو فصلنامه‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای، ۴(۷): ۱۶۶-۱۴۶.
- ۳۵- مطیعی لنگرودی، س.ح.، رضوانی، م. ر.، نوربخش، س. م.، اکبرپور، م. ۱۳۹۴. تبیین الگوی راهبردی مناسب بر ماندگاری جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: دهستان سلوک شهرستان هشتگرد)، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۱۹(۵۲): ۳۲۲-۳۰۳.
- ۳۶- نقدی، ا.ا.، صادقی، ر. ۱۳۸۵. حاشیه‌نشینی چالشی فراروی توسعه پایدار شهری (با تأکید بر شهر همدان)، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۵(۲۰): ۲۳۳-۲۱۳.
- ۳۷- وارثی، ح. ر.، احمدیان، م.، غلام حسینی، ر. ۱۳۹۲. تحلیل و ارزیابی عملکرد جمعیت‌پذیری شهرهای جدید (نمونه موردی: شهر جدید مهاجران)، مجله برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا). ۳(۴): ۱۵۴-۱۳۳.

- ۳۸- وثوقی، م. ۱۳۸۴. جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی و فرهنگی روستا، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور. ۳۳۶ صفحه.
- ۳۹- وطن‌خواه نوغانی، آ.، قاسمی، م.، جوان، ج. ۱۳۹۵. شناسایی و اولویت‌بندی راهبردهای توانمندسازی زنان در روستاهای مهاجر فرست بر اساس ماتریس SWAT و QSPM (مطالعه موردی: شهرستان مشهد)، مجله مطالعات اجتماعی و روان‌شناختی زنان، ۱۴(۳): ۹۲-۶۱.
- ۴۰- هاشمیان فر، س.ع.، عجمی، ش. ۱۳۹۱. بررسی فرهنگ شهروندی ساکنان بافت حاشیه‌ای شهر اصفهان، فصلنامه‌های مطالعات شهری، ۲(۳): ۲۲۹-۲۰۹.
- 41- Michael, Leyshon. 2008. The betweenness of being a rural youth: inclusive and exclusive lifestyles. *Social & cultural geography* 9(1): 1-26.
- 42- Shaw, Clifford R., McKay, Henry D. 2012. The social disorganization theory. Center for Spatially Integrated Social Science, Retrieved from. www.csiss.org/classics/content/66.
- 43- Sheuya, S.A. 2008. Improving the Lives of People Living in Slums, New York Academy of Science, No. 1136.
- 44- Wilson, A. G. 2010. The general urban model: Retrospect and prospect. *Papers Regional Science Association*, 89(1): 27-42.

